

KAYSERİ'DEKİ UYGUR TÜRKLERİ DİASPORASI

Nevzat ÖZKAN*

ÖZET

Doğu Türkistan Türkleri 20. yüzyılın başlarında yaşadıkları baskı ve katliamlar sebebiyle birbiri ardına pek çok göç hareketi yaşamıştır. Yurtlarını terk ederek -başta Batı Türkistan (Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan), Türkiye ve Suudi Arabistan gibi kendilerini milliyet ve din bakımından yakın hissettikleri ülkeler olmak üzere- dünyanın değişik ülkelerine yerleşmişlerdir. Böylece son yüz yıl içinde pek çok ülke ve bölgede Doğu Türkistan diasporaları ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Kayseri'de Hoca Ahmet Yesevi Mahallesi'nde yaşayan Uygur Türkleridir. Bugün de Uygur Türk kimliğini ve Doğu Türkistan bağlantısını korumaya çalışarak bu diaspora, dünya ölçüsünde bir mücadele hareketi yürütmekte ve başta Türkiye olmak üzere tüm dünyada Doğu Türkistan davasını duyurmaya ve ya atmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Doğu Türkistan, Uygur Türkleri, Kayseri.

THE DIASPORA OF THE UIGHUR TURKS IN KAYSERİ**ABSTRACT**

The Turks of the Eastern Turkistan had to migrate many times due to the pressure and massacre they were exposed to. Leaving their motherland, they settled mainly in the western Turkistan (Uzbekistan, Kazakhstan and Kirghizstan), Turkey and Saudi Arabia, where they felt close to the native people nationally and religiously. Therefore, the eastern Turkistan diasporas emerged in a number of regions and countries. One of these is the Uighur Turks living in Hoca Ahmet Yesevi Mahallesi in Kayseri. This diaspora is in the effort of maintaining its identity and keeping its ties with the eastern Turkistan. They also struggle for being heard in Turkey and all over the World alike to make their case known.

Keywords: Migration, the Eastern Turkistan, Uighur Turks, Kayseri.

0. Giriş

Türkiye, 1771'de Rusların Kırım'ı işgal etmesiyle birlikte ilk kez Türklerin yoğun bir şekilde bir bölgeyi kaybetmesi ve büyük kitlelerin iç göçüne şahit olmuştur. Daha sonra yaşanan yenilgilerin ardından Balkanlar ve Kafkaslar elden çıkmış ve göç dalgaları artarak devam etmiştir. 1990'lı yıllara kadar süren bu göçler tarihimizin en büyük terkiplerinden birini ortaya çıkarmıştır. Bugün Türkiye nüfusunun üçte birinden fazlası Kırım, Balkan, Kafkas ve diğer bölgelerden gelen göçmenlerden meydana gelmektedir.

Bu sayede Anadolu, 11. yüzyılda bu toprakları fetheden Oğuz Türklerinin yurdu olmakla kalmamış, tüm Türk dünyasının buluştuğu bütünlükteki bir anayurda dönüşmüştür. Böylece

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri - TÜRK YE, E-posta: nozkan@erciyes.edu.tr.

göçmenler hem eski yurtlarının hatıralarını ya atmaya hem de yeni yurtlarının büyüyüp geli mesine katkıda bulunmaya çalı an diasporalar olu turmu tur.

Sözelimi Bulgaristan Türkleri denince akla sadece bugün Bulgaristan'da ya ayan Türkler de il, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri, hatta Bursa, zmir, stanbul gelmektedir. Son dönemde ya anan geli melerle Türkiye'deki göçmenlerin bugünkü ku akları dedelerinin, babalarının bırakıp geldikleri bölge ve ülkelerle Türkiye arasında köprü olmaya ba lamı tır. Böylece kurulan dernekler, yayımlanan gazete ve dergilerle ba layan ili kiler, kar ılıklı i birli ine evrilmi ve Türkiye, göçmenlerin olu turdu u diasporalar üzerinden tarihî köklerine dönmü , hem yakın geçmi iyle hem de bir asır önce bir ve bütün oldu u ülke ve bölgelerle ili kilerini yeniden canlandırmı tır.

Di er taraftan Anadolu Türklü ü, bin yıllık Türkiye geçmi ine ra men kendini Orta Asya'dan gelen bir topluluk olarak kabul eder ve hâlâ batısıyla do usuyla Türkistan'ı Türklerin anayurdu olarak görür. Ancak Türkistan hep uzaklarda kalan bir hatıranın adıdır. Günümüz Türkiye kamuoyu için Türkistan; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ba ımsız Türk cumhuriyetleri ve esaret altında kalmı son büyük Türk yurdu olan Do u Türkistan'dır.

Buna ra men Türkistan'ın bir bütün halinde veya günümüz Türk cumhuriyetleriyle ba lantılı olarak bir Türkiye diasporasının oldu unu söylemek zordur. En azından Balkan ve Kafkas kaynaklı diasporalar kadar etkin bir Türkistan diasporasından söz edilemez. Türkiye'nin birkaç iline da ılımlı olan Türkistan Türkleri bazı sosyal ve kültürel etkinliklerle kamuoyunun dikkatini üzerlerine çekmeye çalı ıyor. Di er Türk ülkelerinin birer iki er ba ımsızlık veya özerklik yoluyla daha görünür hale geldi i günümüzde, ata yurtları halen esaret altında bulunan Uygur Türkleri ise Türkiye kamuoyunun ilgisini Do u Türkistan üzerine çekmek ve Çin'de olup bitenleri dünyaya duyurmak için canhıra feryat etmeye devam ediyor.

1. Uygurlar ve Do u Türkistan

Soy olarak Dokuz O uzlara dayanan ve on kabilenin ittifakı ile On Uygurlar olarak tarih sahnesine çıkan Uygur Türkleri, Ötüken'deki Göktürk Ka anlı ı'nın (552-745) çökmesinin ardından yönetimi ele geçirmi tir. Yüz yıl kadar devam eden Uygur Ka anlı ı (745-840) Kırgızların baskılarına dayanamayarak da ılımlı tır. Bu da ınıklık dönemi içinde Uygurlardan bazı gruplar Çin'e geçmi veya Mo ol kabileleri arasına girmi tir. Geri kalanların bir bölümü Kansu bölgesine inerek bir hanlık kurmu , Be balık ve Turfan bölgesine yerle enler ise ba kenti Koço olan bir devlet tesis etmi ve daha sonra Karluklara sı manlarla birlikte Karahanlı Devleti'ne tâbi olmu tur. Karahıtaylar Karahanlıları önce parçalamı , sonra da hâkimiyetleri altına almı tır. 13. yüzyılın ba larında bölgede ba gösteren Cengiz istilası, di er topluluklar gibi Uygurlara da uzanmı tır. Cengiz sonrasında ise Ça atay bölgeye hâkim olmu tur.

15 ve 16. yüzyıllar Do u Türkistan ve Uygurlar için Timurlular ça ıdır. 17. yüzyılın ba larında ortaya çıkan Hocalar Hanedanı, aynı yüzyılın sonlarında ba layan Kalmuk ve Çin istilaları ile zayıflamı tır. 18.yüzyılın ortalarına gelindi inde Çin istilaları tüm Do u Türkistan'a yayılmı tır.¹

Do u Türkistan Türkleri, Çin i galine uzun süre direnmi , Büyük-Küçük Hocalar isyanı (1757-1759), Üçturfan isyanı (1765), Ziyavdin Hoca isyanı (1815), Cihangir Hoca isyanı (1824-1828), Yusuf Hoca isyanı (1830), Yedi Hoca isyanı (1847), Velihan Töre isyanı (1857), Kuçar ve

¹ Mehmet Emin Bu ra, **arkî Türkistan Tarihi**, Ankara 1987, s. 59-65; Saadetin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, AKM Ba kanlı ı Yayınları, Ankara 1997, s. 56-69.

Dunganlar isyanı (1864) gibi büyük isyanlarla birlikte 115 yılda 42 defa silaha sarılmış , ancak kesin bir başarıya ulaşmamıştır.²

En sonunda 1865'te *Mehmet Yakup Bey*, Kâgar merkez olmak üzere bağımsız bir devlet kurmayı başarmıştır. Mehmet Yakup Bey, Çin ve Rus tehdidine karşı Abdülaziz'den destek istemi , Abdülaziz'den ve daha sonra tahta çıkan II. Abdülhamit'ten gerekli desteği almıştır. Ancak Mehmet Yakup Bey'in iç karışıklıkları ve dış dengeleri iyi kontrol edememesinden dolayı Rus destekli Çin ordusu 1878'de Doğu Türkistan'ı yeniden işgal etmiştir.

Çin yönetimi, 18 Kasım 1884'ten itibaren Doğu Türkistan'a "yeni kazanılmış toprak" anlamına gelen *Sinkiang = incang* adını vermiş , 1955'te de Sinkiang-Uygur Özerk Bölgesi adıyla Çin'e bağlı bir yer hâline getirmiştir.³

Uzun bir süre kendilerini toparlayamayan ve ya adıkları ehirlere göre *Yarkentli*, *Kâgarlı* gibi adlarla anılan veya *Türkistanlı Müslümanlar* olarak adlandırılan Doğu Türkistan Türkleri, bir ortak kimlik etrafında bulmak kaygısıyla 1921'de Taşkent'te gerçekleştirdikleri bir toplantıda *Uygur* etnonimini benimsemiştir. Sovyetler Birliği'nde de bu ad kabul görmüş ve Uygur adına 1926'dan sonraki nüfus sayımlarında yer verilmiştir.⁴ Daha sonra 1934 yılında kurulan *arkı Türkistan İslam Cumhuriyeti*'nde de Uygur adı tercih edilmiştir.⁵

3. Türkistan'dan Anadolu'ya İlk Göçler

13. yüzyılın ortalarında Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edilmesinin ardından 14. yüzyıl başlarında Moğollarla birlikte bazı Uygur beyleri de Anadolu'ya gelmeye başlamıştır. Bu beyler arasında İhanlılar döneminde umumi vali olan *Olcaytu* devri emirlerinden Uygur Türkü *Esen Kutlu* 'un kardeşi *Kür Buğa* ve oğlu *Mahmut* sayılabilir. Kür Buğa bir kalkınma denemesinin ardından 1319'da öldürülmüş , Mahmut ise 1329'da Anadolu ordusu kumandanlığına getirilmiştir. *Zahreddin* unvanı alan Mahmut, Kayseri'nin Bünyan ilçesinde bugün de ibadete açık olan *Ulucami*'yi yaptırmıştır.⁶ Yine Olcaytu dönemi emirlerinden Emir *Tarımtaz* (Torumtaz) ve kardeşleri *Süniüktaz* (Senktaz) ve *Eretna* da Uygur Türklerindedir.

3.1. Eretnalılar

Alaeddin Eretna gayreti ve kurduğu akrabalık ilişkileri ile İhanlılar döneminin önemli devlet adamlarından biri olması , yönetim merkezi olan Kayseri'de Anadolu umum valisi olarak atanmasıdır. 1335'te İhanlı sultanı Ebu Said'in ölümü üzerine *Eretna Beyliği*'ni kurmuş ve Alaeddin Eretna adıyla tahta çıkmıştır. Seyrek sakalı ve güzel ahlaklı sebebiyle halk arasında "*Köse Peygamber*" olarak anılan Alaeddin Eretna, 1352'de ölmüş ve yerine oğulları *Gıyaseddin Mehmet* ve *zeddin Cafer*, ardından da torunu *Alaeddin Ali Bey* tahta çıkmıştır. Son olarak çocuk yaşta tahta çıkan *Sultan Mehmet Bey* döneminde naiplik görevini yürüten *Kadı Burhaneddin* 1381'de yönetime el koyarak Eretna dönemini bitirmiştir.⁷

Bu dönemde Anadolu'ya gelen Uygur Türkleri *Kayseri*, *Konya*, *Karaman* bölgelerine yerleşmişlerdir. *Cormagon* ile birlikte gelen Melikah'ın yanında bulunanlar arasında Doğu

² Klil Kurban, *Doğu Türkistan Çin Savaşı* , TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 71-90.

³ Polat Turfani – İhan Musabay, "Doğu Türkistan", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yayınları, Ankara 1976, s.1228-1245.

⁴ Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları*, (Çev. T. Buzpınar-A. Mutu), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 296.

⁵ Kurtulu Öztöpe, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, DTV Yayınları, İstanbul 1992, s. 16-17.

⁶ Kemal Göde, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, TDAV Yayınları, Kasım 1992, s. 43-49.

⁷ . Hakkı Uzunçarlı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Nisan 1968, s. 161-189; Kemal Göde, *Sultan Alaeddin Eretna*, KB Yayınları, Ankara 1990, s. 13-71.

Türkistanlı Uygurlara da rastlanmaktadır. İhanlıları temsilen Konya'ya yerle en *Tüklük Bah ı* ve maiyeti dı nda aynı dönemlerde *Ni de* ve *Diyarbakır*'da valilik yapan iki devlet adamı da *Hoten*'den gelen Uygur Türklerindedir.

Bu dönemde Kayseri'ye yerle en Uygur Türklerinin hatıraları; *Dadasın, Mancusun, Muncusun, Tavlusun* gibi **-sın /-sun** hecesiyle biten yer adları ile günümüze kadar gelmi tir.⁸

3.2. 20. Yüzyılda Do u Türkistan ve Anadolu

Osmanlı Türklerinin *Türkiye Cumhuriyeti*'ne, Sibiryaya, dil-Ural, Kafkasya ve Batı Türkistan Türklerinin *Sovyetler Birli i* içinde özerk bölge ve cumhuriyetlere dönü tü ü bu ça da, *Do u Türkistan* da Çin'e kar ı ba ımsızlık mücadelesini aralıksız sürdürmü , 1933 ve 1944'te on yıl arayla iki defa ba ımsızlı ını kazanmayı ba armı tır. Ancak Rus-Çin ittifakları ile durdurulan bu iki devlet kurma mücadelesi de Do u Türkistan Türklü ü için toplu ölümler ve göçlerle sonuçlanmı tır. Do u Türkistan'ın iki büyük Türk grubundan Kazaklar ve Uygurların bu ortak mücadelesi onları bir ortak akıbette bulu turmu tur. Böylece 20. yüzyılın ortalarında Anadolu yeni bir Do u Türkistan göçüne ahit olmu tur.

Türkistan'ın Türkiye'ye Türkiye'nin Türkistan'a ilgisi sadece bu toplu göçlerle sınırlı kalmamı tır. Bütün Türklük ölküsüne gönül vermi idealist insan hikâyeleri küçümsenmeyecek ölçülerdedir. Anadolu'dan Do u Türkistan'a yardıma giden *Ali Kemal İkul* ile Kutü'l-Ammare'de ngilizlere kar ı sava an ve ardından ata yurduna dönüp ba ımsızlık mücadelesine katılan *Kâ garlı Hacı Abdullah* ve Türkiye'de do up Do u Türkistan'da yeti en ve yine Türkiye'de ölen o lu *Hacı Yakup Anat*'ın gün yüzüne çıkan hayat hikâyeleri bu mücadeleyi belgeleyen iki örnektir.⁹

3.3. Do u Türkistan'dan Göç

Do u Türkistan Türklerinin ilk ve önemli göç hattı Batı Türkistan'daki belli bölgeler olmu tur. Çin baskısının katliama dönü tü ü dönemlerde sınırı geçen pek çok Do u Türkistanlı Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a büyük kabileler hâlinde göç etmi tir. Bu kabileler bazen

⁸ A. Zeki Velidî Togan, **Umumi Türk Tarihine Giri** , Enderun Kitabevi, stanbul 1981, s. 272, 472.

⁹ Bu iki dava adamının kısa hayat hikâyeleri öyledir:

Rodoslu Habibzade Ahmet Kemal veya **Ahmet Kemal İkul**, 1914'te ttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Do u Türkistan'a ö retmen olarak gönderilir. Do u Türkistan'da 6,5 yıl kalan İkul, Türk toplulukları arasında ortak Türklük bilincini geli tirmeye çalı ır, faaliyetleri takibe alınınca tutuklanarak uzun yıllar hapis yatar. Serbest kalınca çileli bir yolculukla yurda dönmeyi ba arır ve hatıralarını üç ayrı kitapta toplar. (Ahmet Kemal İkul, **Çin-Türkistan Hâtıraları anghay Hâtıraları**, (Haz. Y. Gedikli), Ötüken Yayınları, stanbul 1977).

Kâ garlı Uygur Türkü **Hacı Abdullah**, karde i Kadir Hacı'nın çıktı ı Hac yolculu undan yurduna dönememesi üzerine onu evine getirmek için uzun bir yolculu a çıkar. Bu seyahat vesilesiyle önce Moskova'ya ardından Kırım'a geçer. Buradan da deniz yoluyla Türkiye'ye gelir. Hacı Abdullah, Türkiye'ye iltica etti inde II. Abdülhamit iktidardadır. Çarkçılı ı meslek edinerek Anadolu'yu gezer. Osmanlı ordusuna katılır ve Kutü'l-Ammare'de ngilizlere kar ı sava ır. Evlenir, Bursa'ya yerle ir ve 1920'de o lu **Hacı Yakup (Anat)** dünyaya gelir. 1930 yılında Hacı Abdullah e i ve o lu Hacı Yakup ile birlikte Do u Türkistan'a döner. 1931'de Hoca Niyaz Hacı önderli inde ba layan ayaklanmaya Kumul'dan Hacı Abdullah da katılır. Daha sonra ö retmen olan Hacı Yakup, 1940'ta Hoten'de ilk matbaayı kurarak yayın faaliyetlerine ba lar. Giri ti i yayın faaliyetleri sebebiyle tutuklanır. Serbest kalınca 1944'teki Do u Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulu faaliyetlerine katılır. Üniversitede dersler verir. Tiyan an Ne riyatı kurar. Altay Ne riyatı'na katılır. Uzun bir siyasi mücadelenin sonunda Komünist Çin htılalının ardından sa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Bu ra ile birlikte 1949 yılında ba layan göç hareketine katılır. Ancak yolda Abdurrahim Ötkür, Kurban Koday gibi bir grup Uygur aydını ile birlikte kafileden ayrılmaya karar verir. Uzun bir akademik hayatın, siyasi mücadelenin ve Çin haphanelerinde geçen 26 yıllık esaretin ardından 1995 yılında Kırgızistan üzerinden Türkiye'ye iltica eder. (Soner Yalçın, **Hacı Yakup Anat Hayatım ve Mücadelem**, Ankara 2003.)

binlerce ki iye ula mı tır. Bugünkü ba ımsız Türk cumhuriyetlerinde ya ayan 300 bin kadar Uygur Türkü bu göçler yoluyla gelmi tir. Bazıları geldikleri yerlerin adını göç ettikleri ülkeye de ta ımı tır. Bugün Özbekistan'da Uygurların ya adı ı *Yarkent* adlı bir kasaba bulunmaktadır.

20. yüzyılın ilk göç dalgası **1906** yılında *Böke Batır*'ın önderli inde Altay Da ları üzerinden Hindistan'a yönelik olarak ba latılır. Bu göç, Tibet'te Nak a bölgesinde dönemin valisi tarafından askerî güç kullanılarak durdurulur ve Böke Batır ehit olur.¹⁰

İkinci önemli geli me, **1931**'de *Hoca Niyaz Hacı* önderli inde Kumul'da ba layan ayaklanmadır. Kısa sürede yayılan bu ayaklanmaya Dungan adı verilen Müslüman Çinliler de destek olur. Sonunda **12 Kasım 1933**'te Kâ gar'da ba ımsızlık ilan edilir ve *arki Türkistan slam Cumhuriyeti* kurulur. Hoca Niyaz Hacı cumhurba kanı olur. Ancak Rusya ve Çin araya girip bu yeni devleti her bakımdan baskı altına alır. Devlet iki yıl ayakta kalabilir, ba kent Kâ gar'ın dü mesiyle güç kaybeder. Hükümet Yenihişar'a ta ınır. Buna ra men devleti ayakta tutmak mümkün olmaz ve 1934 yılının Ocak ayında hükümet dü er.

Mehmet Emin Bu ra ve sa Yusuf Alptekin Hindistan'a sı ınır. Geri kalan hükümet üyelerinden önemli bir bölümü ve ba bakan *Sabit Damolla* idam edilir.

Bu geli meler üzerine **1934**'te *Elishan Teyci*, *Barköl*'den yeni bir göç hareketi ba latır. Bu çileli yolculukta, Elishan Teyci ba ta olmak üzere göçmenlerin büyük bölümü hastalık ve sava larda hayatını kaybeder, hayatta kalanlar **1941**'de Hindistan'a ula ır. Kazak Türklerinden olu an bu göçmen grubu **1941-1953** yılları arasında *Hindistan* ve *Pakistan*'da mülteci olarak ya ar.¹¹

İkinci ba ımsızlık mücadelesi **1937** yılında ba lar. *Osman Batır* gibi milli kahramanların deste iyle ayaklanmanın ba arıya ulaşmasının ardından **7 Kasım 1944**'te *arki Türkistan Cumhuriyeti* tekrar ba ımsızlı ını ilan eder. Ba bakanlı a *Mesut Sabri Baykuzu*, Genel Sekreterli e *sa Yusuf Alptekin* getirilir. **1949**'da gerçekleşen *Mao devrimi* ile bu devlet de son bulur ve rejim muhalifleri ile ba ımsız devlete destek verenler Do u Türkistan'ı terk etmek zorunda kalır. Böylece 10 yıl sonra **20 Eylül 1949**'da ikinci göç hareketi ba lar.¹²

1950 yılında yola çıkan ço unlu u Kazak Türklerinden meydana gelen kafiilede *Alibek Hakim*, *Delilhan Canalıy*, *Hüseyin Teyci* ve *Sultan erif Teyci* gibi isimler öncülük görevi üstlenir.

Bir romana konu olan¹³ bu göç hareketi ile yol çıkanlar, birinci göç dalgası ile Hindistan'a gelip 1953'te Pakistan'a geçen göçmenlerle irtibata geçer.

Hükümette önemli görevler üstlenen Uygur Türklerinin liderlerinden *sa Yusuf Alptekin* ve *Mehmet Emin Bu ra* göçmenlerin yerle im yerleri ile ilgili uzun görü meler yapar ve bu görü melerin sonunda **1.850** ki ilik ilk göçmen grubu **26.10.1952**'de *Türkiye*'ye hareket eder. Kafiilelerin geli i aralıklarla **1958** yılına kadar sürer.¹⁴ Gelenler toplam **564** aile ve **1.892** ki idir. Göçün hikâyesi hatırat¹⁵ ve roman¹⁶ türünde yazılmış edebi eserlerde bütün yönleriyle anlatılmış ,

¹⁰ Hızır Bek Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, İstanbul 1977, s. 114-125.

¹¹ Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, KB Yayınları, Ankara 1981, s. 246-344.

¹² Erkin Alptekin, *Uygur Türkleri*, İstanbul, 1978, s. 30-31; Burhan Sayılır, "Do u Türkistan'da Üç Dönem (1911-1949)", *Türkler C.18*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 714-722.

¹³ H. Ali Çakar, *Türkistan Dramı*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1972.

¹⁴ sa Yusuf Alptekin, *Esir Do u Türkistan çin-2 sa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, (Haz. Ömer Kul), Berikan Yayınları, Ankara 2007, s. 7-95.

¹⁵ Hasan Oraltay, *Hürriyet U runda Do u Türkistan Kazak Türkleri*, İstanbul 1961; Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, KB Yayınları, Ankara 1981; Hızır Bek Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, İstanbul 1977.

ayrıca Barköl'den göçen Kazak Türklerinin a ız özellikleri bir yüksek lisans tezine konu olmu tur.¹⁷

Gelen Kazak Türklerinden **146** aile (**462** ki i) *Manisa-Salihli*'ye, Kazak ve Uygur Türklerinden **104** aile ise *Kayseri* iline ba lı *Develi*, *Ye ilhisar* ve *Yahyalı* ilçelerinin *Koççu*, *sahocalı*, *Musahacılı* gibi bazı köylerine yerle tirilir. Gelen Uygur Türkleri arasında yer alan iki Yarkentli aileden metin derlemesi yapan *Selahattin Olcay*, bu çalı masını 1961 yılında yayımlar.¹⁸

Kazak Türklerinden olu an di er göçmenler Ni de'nin Ulukı la ilçesine ba lı *Altayköy*'e, Konya'ya ba lı *smil*'e ve *stanbul* gibi merkezlere yerle tirilir.¹⁹

Bugün artık Salihli ve Altayköy gibi birkaç merkez dı nda tüm Do u Türkistanlı göçmenler toplu olarak ba ta *stanbul* olmak üzere büyük ehirlere göçmü tür.

Yurdundan ayrılmak zorunda kalan Do u Türkistan Türklerinin Türkiye dı nda *Suudi Arabistan*, *Almanya* ve *Amerika* gibi ülkelerde de küçükü büyüklü diasporalar olu turmaya çalı tıkları görülmektedir.²⁰

Bu göçlerle Türkiye'de **15 bin** ki ilik bir *Do u Türkistan kökenli Kazak Türkleri Diasporası* ve yakla ık **20 bini** Türkiye'de olmak üzere toplam sayısı **100 bini** bulan *Dünya Uygur Türkleri diasporası* ortaya çıkmı tır. Batı Türkistan'a göç eden Uygur Türkleri ise kültürel ortaklı sebebiyle di er Türk gruplarıyla kayna mı durumdadır.

4. Kayseri'deki Uygur Türkleri

Bugün Kayseri il merkezinde *Hoca Ahmet Yesevi Mahallesi*'nde oturan Uygur Türkleri, Çin'in **1959** yılında çıkardı ı "eskiden yabancı uyruklu olup çe itli sebeplerle memleketine dönemeyen Do u Türkistanlıların istedikleri takdirde ülkeyi terk etmesine izin verilece ini" hükmüne ba layan bir kanundan yararlanarak **1961** ve **1963** yıllarında iki ayrı grup halinde Türkiye'ye gelmi tir.

1961 yılında büyük bölümü *Yarkent*'ten yola çıkan ilk grup **18 Haziran**'da *Afganistan* sınırına ula ır. Afganistan'ın *Bedeh an* vilayetine yerle en ilk kabile birkaç ay içinde bir cemiyet kurar. Cemiyetin resmen tanınması için ba vuru yapılır, ancak izin verilmez.

arkî Türkistan Muhacirleri Cemiyeti adını ta ıyan derne in ilk ba kanı Seyid Abdulveli Efendi'dir. Di er yöneticiler ise Mehmet Cantürk, Mir Ahmet Batur, Seydullah Tümtürk, Abdulkadir Öztürk, Yusuf Batuhan, Mehmet Ergenekon ve Nurettin Batur'dur.

İlk grup, **1963**'te bir kısmı *Kâ gar* bir kısmı ise *Gulca* (li) vilayetinden yola çıkan ikinci grupla Afganistan-Rusya sınırının birle ti i *ika im* bölgesinde bulu ur. 40 gün süren bir yolculuktan sonra iki grup birlikte Bedeh an'a gelip yerle ir ve **1965** yılının **Eylül** ayına kadar burada ya amaya devam eder. Çin'in baskısı ve Afgan görevlilerin i gúzarlı ı ile 24 ailenin Çin'e teslim kararı çıkar. Dernek yönetimi, Türkiye'de bulunan sa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Bu ra ile temasa geçer ve çıkı yolu arar. Sonunda Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi ve elçilik kâtibi

¹⁶ Godfrey Lias, **Göç**, (Çev. Mehmet Çarı), Bo aziçi Yayınları, stanbul 1992; G. C. Kazakbalası, **Göçten Sonra**, Büyük Türkeli Yayınları, stanbul 1980.

¹⁷ Ferhat Tamir, **Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri Gramer-Metin-Sözlük**, TKAE Yayınları, Ankara 1989.

¹⁸ Selahattin Olcay, "Yarkent A zından Örnekler", **Dil Tarih ve Co rafya Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran 1961, s. 31-65.

¹⁹ Osman Kubilay Gül, "Do u Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikayesi", **Turkish Studies**, Volume: 2/1, Winter 2007, s. 252-273.

²⁰ Erkin Alptekin, **Do u Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Kayseri 1990, s. 5-27.

Kaya Toperi ile görüürler ve onların gayretleri ile **235** kiinin Türkiye'ye kabul edilece i haberi gelir. Böylece **10 Ekim 1965**'te ilk kabile Türkiye'ye do ru yola çıkar. Onları iki er gün arayla iki kabile daha izler.²¹

Türkiye'den gönderilen özel uçak, ilk göçmen kafilesini *Esenbo a Hava Limanı*'na getirir. Kafileyi Ankara'da il valisi ve bakanlar kar ırlar. Ardından kabile *Kayseri*'ye getirilir ve gelenler altı ay süreyle Sivas, Meydan, Sakarya ve Vatan otellerinde kalır. n aatına daha önce ba lanan iskan evleri **1966** yılında tamamlanınca göçmenler bu evlere yerle ir. **1967** yılında gelen **70** ki ilik ikinci kabile de aynı mahallede oturmaya ba lar. Göç kafilesi içinde yer alan *Gulca* (li) bölgesi göçmenlerinin büyük bölümü stanbul'a yerle meyi tercih eder.

Uygur Türklerinin yerle tirildi i mahalle, resmi kayıtlarda *Vedat Dalokay* olarak geçmesine ra men halk burayı *Türkistan Evleri* olarak adlandırır. Daha sonra mahallelilerin de talepleri do rultusunda mahallenin adı *Hoca Ahmet Yesevi* olarak de i tirilir.²²

Kayseri'ye yerle en Uygur Türklerinin % 80'i *Yarkent*, %15'i *Gulca*, %5'i ise *Kâ gar* bölgesinden gelmi lerdir. Bugün itibariyle Kayseri'deki Uygur Türklerinin nüfusu **bin** ki iyi a mı tır. Göçmenlerin **150**'ye yakını Kayseri'de vefat etmi tir. 15-20 aile ise Ankara ve stanbul'a göçmü tür.

Karabulut'un tespitlerine göre, 2004 yılı itibariyle Kayseri'de kalan nüfusun yakla ık olarak % 53'ü kadın, % 47'si ise erkeklerden olu maktadır. Toplam nüfusun yakla ık % 60'nı 0-30 ya grubu, % 30'unu 30-50 ya grubu, % 10'unu 50 ve üzeri ya grubu olu turmaktadır. İlk, orta ve lise okul ça ndaki çocukların tamamı okumaktadır. Buna kar ılık yüksek okula giden ö renci sayısında, orta ö retime nazaran dü ü gözlenmektedir.

Do u Türkistan'da daha çok hayvancılık ve tarımla u ra an ilk göçmen grup, geldikleri ilk yıllarda, daha çok sanayide vasıfsız i çi olarak çalı mak zorunda kalır. Bir kısmı küçük sanayi i letmelerine yerle tirilir. Di er bir kısmı ise deri giysi imalatı yapar. Memuriyete atılanlar ve ticaretle u ra anlar % 5'lik kesimi olu turmaktadır. Çalı an kadınlar ise % 2-3 civarındadır.

Uygur Türkleri kom u ve çalı ma arkada ı olarak çevre ile iyi ili kiler kurmakla birlikte, evlilik konusunda içe dönük bir tavır takınır. Grup dı ı evlilik bir kaçı geçmez.²³

Grup içi dayanı ma sadece mahalle ile sınırlı de ildir. Do u Türkistan'dan gelen mülteciler, ö renciler veya ba ka sebeplerle Türkiye'ye gelen Uygur Türkleri de bu dayanı ma anlayı mın tabii üyesi olarak görölmektedir.

Kayseri Uygur Türkleri diasporasının faaliyet alanlarını iki ana bölümde toplamak mümkündür:

4.1. Te kilatlanma Çalı maları

Uygur Türkleri, daha Do u Türkistan'dan yola çıkarken kendi içinde te kilatlanmaya ve organize olarak hareket etmeye ö zen gösterir. Ancak Kayseri'ye yerle en Do u Türkistanlılar göçten sekiz yıl sonra **1973** yılında bir dernek çatısı altında toplanmaya karar verir. **1980 ihtilalında** di er dernekler gibi *Do u Türkistan Kültür ve Dayanı ma Derne i* de kapatılır. Derne in yeniden faaliyete geçmesi **1989** yılında mümkün olur. Bu derne in ilk ba kanı *Mehmet*

²¹ Yüksel Soyutürk, "Mehmet Cantürk'le Röportaj", *Erciyes*, Kasım 1978, s. 2-8.

²² Osman Kubilay Gül, "Do u Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikayesi", *Turkish Studies*, Volume: 2/1, Winter 2007, s. 252-273.

²³ Ferhat Karabulut, "Dil Ölümü Ba lamında Kayseri'de Ya ayan Uygur Türk Toplumunu", *Bilig*, Güz 2005, S. 35, s. 17-47.

Cantürk'tür. Daha sonra sırasıyla *Mehmet Emin Batur*, *Emrullah Efendigil*, *Ebubekir Türksoy* ba kanlık yapar.

Bugün de Hoca Ahmet Yesevi Mahallesi'nde faaliyetlerini sürdüren derne in son be dönemdir ba kanı *Seyit Tümtürk*'tür. Dernek **2002** yılında *Ankara*'da bir ube açmı tır. Ankara ubesinin ba kanı *Hayrullah Efendigil*' dir. Bu ube resmi kurumlarla ili kileri yürütmektedir.

1992 yılında stanbul'da kurulan *Do u Türkistan Milli Merkezi*, Do u Türkistan ile ilgili tüm sivil toplum kurulu ları arasında koordinasyon sa lamak üzere faaliyet yürütmü tür. Bu merkezin kurulu una Kayseri'deki Do u Türkistanlılar fiilen katılımı ve yönetiminde önemli görevler üstlenmi tir. Do u Türkistan Milli Merkezi, 2004 yılında *Erkin Alptekin*'in öncülü ünde 20 ülkeden 50 Do u Türkistan sivil toplum kurulu unun katılımı ile *Dünya Uygur Kurultayı*'na dönü mü tür. Merkezi *Almanya*'da bulunan bu kurulu un ba kanı Amerika'da ya ayan *Rabia Kadir*'dir. Kayseri'deki derne in ba kanı Seyit Tümtürk, Rabia Kadir'in birinci yardımcılı na seçilmi tir.

Kayseri'deki Uygur Türklerinden *Hamit Göktürk* stanbul'daki *Do u Türkistan Vakfı*'nın bir dönem ba kanlı ını yapmı tır. Ayrıca Kayseri do umlu Uygur Türk gençleri stanbul'da *Do u Türkistan Gençlik Derne i*'ni kurmu tur.

Kayseri'deki Do u Türkistanlılar stanbul'da faaliyet yürüten *Do u Türkistan Maarif ve Dayanı ma Derne i*'nin kurulu una ve faaliyetlerine de katkıda bulunmu tur.

4.2. Kültürel, Bilimsel ve Güncel Çalı malar

Do u Türkistan davasının öncüleri *sa Yusuf Alptekin*, *Mesut Sabri Baykuzu* ve *Mehmet Emin Bu ra* 1932-1946 yılları arasında *Altay* ve *Tiyan an* dergileri etrafında birle mi ler ve tüm faaliyetleri içinde kültürel aydınlamaya, gazete ve dergi yayıncılı ına ayrı bir yer ayırmı lardır. *sa Yusuf Alptekin* daha sonra *Altay Ne riyat*'ı kurmu ve *Erk* gazetesini yayımlamı tır.²⁴

sa Yusuf Alptekin Türkiye'de de yayın faaliyetlerini sürdürmü , **1984** yılından itibaren *arki Türkistanı Avazı* (Do u Türkistan'ın Sesi) dergisini yayımlamı tır. **62** sayı devam eden dergi Türkiye Türkçesi, Uygur Türkçesi, ngilizce ve Arapça olarak 3 ayda bir çıkmı tır.

Kayseri'deki Uygur Türkleri de bu gelenekten yeti tikleri için her dönemde seslerini duyurabilecekleri bir dergi veya gazete çıkarma gayreti içinde olmu lardır.

Genel merkezi Kayseri'de bulunan *Do u Türkistan Kültür ve Dayanı ma Derne i*'nin yayın organı olan *Gökbayrak* dergisi Ocak **1994**'ten beri aralıksız olarak iki ayda bir çıkmaktadır. Türkiye Türkçesiyle yayın yapan dergi zaman zaman Uygur Türkçesi ve ngilizce yazılara da yer vermektedir. **2013** yılında **113.** sayıya ula an derginin basılı tirajı üç bin kadardır. Resmi kurumlara ücretsiz olarak iletilmekte ve dört yıldan beri *www.gokbayrak.com* adıyla bir site üzerinden dijital ortamda da okuyucusuna ula maktadır.

Kayseri'deki Uygur Türklerinin *stiklal* adıyla ayrı bir gazete yayını daha bulunmaktadır. İlk sayısı **2004** yılı A ustos ayında çıkan *stiklal* gazetesinin sahibi *Mehmet Emin Batur*'dur. Yazı i leri müdürü ise **1 Ekim 2013** tarihinde kaybetti imiz *Abdülmecit Av ar*'dır. Aylık olarak çıkan *stiklal* gazetesi **105.** Sayısına ula mı tır.

²⁴ *sa Yusuf Alptekin, Esir Do u Türkistan çin sa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, (Haz. M. Ali Ta çı), Do u Türkistan Ne riyat Merkezi, stanbul 1985, s. 464-465.

Ayrıca Mehmet Cantürk, Mehmet Emin Batur, Abdülmecit Av ar, Seyit Tümtürk gibi Uygur aydınları Kayseri'de yayımlanan *Ülker*, *Erciyes* gibi mahalli gazetelerde yazdıkları kö elerde veya makalelerde Do u Türkistan davasını sık sık dile getirmektedir.

Kayseri'deki Uygur Türkleri, Erciyes Üniversitesi'nin akademik hayattaki yerini almasından sonra bir kısım akademik çalı malara da konu edilmeye ba lanmıştır.

A ız çalı ması olarak Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un yönetiminde iki ayrı yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Birincisi Nevzat Özkan'ın *Yarkend A zı Giri - nceleme-Metin-Sözlük* adlı yüksek lisans tezidir, 1990 yılında tamamlanmıştır.

İkinci olarak Mahmut Sarıkaya'nın *li Vilayeti Kulca Tarancı A zı Giri - nceleme-Metin-Sözlük* adlı yüksek lisans tezidir, bu tez 1992 yılında tamamlanmıştır.

Sosyal yapı ile ilgili olarak Prof. Dr. Ünver Günay'ın yönetiminde Kasım Karaman'ın *Uygurların Dini Ya ayı ları Üzerine Sosyolojik Bir Ara tırma (Kayseri Örne i)* adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Tez, 1995 yılında tamamlanmıştır.

Sosyal yapı ile ilgili bir di er çalı ma Hacettepe Üniversitesi'nde, Yrd. Doç. Dr. Erdal Sa lam'ın yönetiminde Uygur Türklerinden Abdurre it Karluk'un 1999'da hazırladığı *Türkiye'ye Göç Eden Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı* adlı yüksek lisans tezidir.

Remzi Ataman'ın 2006 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı *Do u Türkiye'de Ya ayan Do u Türkistan Kökenli Uygur Türklerinin Sosyo-Kültürel Kimlikleri – Kayseri Örne i-* adlı yüksek lisans tezi de aynı ekilde Kayseri'deki Uygur Türkleri üzerinde yapılmış bir akademik çalı madır.

Kayseri'deki Uygur Türklerinin gelenekleri, sözlü ve yazılı kültürleri ve dil kullanımları ile ilgili olarak da çok sayıda makale yazılmıştır. Bu makalelerin tümünde Kayseri Uygur Türkleri bilgi kayna ı olarak kullanılmış ve sosyal hayatları pek çok yönüyle ele alınmıştır.

Kayseri'deki Uygurların büyük bölümü aynı mahallede kom u olarak ya adıkları için sosyal anlamda güçlü bir otokontrol mekanizması ilemektedir. Aile büyüklerinin, sonraki ku aklar üzerinde mutlak otoritesi vardır. Do umdan ölüme, tüm gelenekler ya atılmaya çalı ılır. Anne sütünün çocu a ilk verildi i *ızlandırmadan*, be i e konuldu u *bö ük toyuna* kadar her ey gerekli kültürel ritüeller yerine getirilerek yapılır. Çocu un adı bir aile büyü ü tarafından verilir ve *ad toyu* yapılır. Erkek çocukların sünneti altı yedi ya larında gerçekleştirilir ve di er Kayserililer gibi konvoyla Seyyid Burhaneddin Türbesi ziyaret edilir. Sünnet sırasında Anadolu'daki kirvelik görevini yapan ki iye *hatmı babası* denilir.²⁵

Tüm toylarda koyundan kurban kesilir ve toplu yemek verilir. Yemeklerin tümü Do u Türkistan'dan da yapılan *ak orba*, *kourma*, *polav*, *mantu*, *la men*, *yutaza*, *samsa*, *za za* gibi geleneksel yemeklerdir. Yemek sonunda mutlaka *peete* adıyla dua edilir ve Fatiha okunur.

Dı evlili in sınırlı oldu u Kayseri Uygurları arasında evlilik *kız köreki* denilen kız görmeye ba lar, *kiçik çay*, *ço çay*, *kuyruk çekme*, *sanduk açma*, *toy*, *haduk a ı*, *yenge katma*, *kilin katma*, *salamlık*, *yüz açgu* gibi âdetler yerine getirilerek tamamlanır.²⁶

²⁵ Kasım Karaman, "Kayseri'de Ya ayan Uygur Türklerinde Do um, Evlenme, Ölümle İlgili nani ve Uygulamalar", **I. Uluslararası Ni de Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu**, 3-6 Mayıs 2012. (Basılmamış bildiri).

²⁶ Nevzat Özkan, "Kayseri'de Ya ayan Do u Türkistanlılarda Toy Âdetleri ve Toyla İlgili Adlandırmalar", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, Yıl: 3, C. 2, S. 7, ubat 1995, s. 105-110.

Hemen hepsi akraba durumunda olan Uygurlar, dü ün-dernek, bayramla ma, ölüm gibi toplu törenlerde mümkün oldu u kadar bir araya gelmeye ve öz kültürü en azından bu zamanlarda genç ku aklara tanıtma ve anlatmaya özen gösterir. Bu anlamda, Do u Türkistan'dan getirilen tören ve âdetlerin önemli bir kısmının biraz de i mi olsa da, devam etmekte oldu u söylenebilir.

Özel gün ve zamanlarda *dobba* (takke) ve *çapan* (ceket) gibi özel giysilerin giyilmesine, milli yemeklerin yapılmasına, *dombura* gibi millî çalgıların çalınmasına gayret edilir. Böylece Do u Türkistan'dan getirilen milli hasletlerin devam ettirildi i dü ünülmektedir.

Birinci ve ikinci ku akta Uygur Türkçesi konu ma becerisi büyük ölçüde devam etmekle birlikte üçüncü ku akta Uygur Türkçesini kullanma becerisi giderek azalmaktadır. Yeni ku aklar için Uygur Türkçesini bilmek, günlük hayatta kullanmaktan çok, Do u Türkistan'la ilgili bir kültürel ba ı hatırlamak ekinde algılanmaktadır. Dernekte gençlere yönelik olarak açılan Uygur Türkçesi derslerine katılım sınırlı kalmı ve devamlı olmamı tır.²⁷

Kayseri'deki Uygur Türklerinin en hassas oldu u konu Do u Türkistan'daki Çin zulmü ve art arda ya anan katliamlardır. Bu alanda hem dernek ve yazılı basın üzerinden hem de internet ortamındaki siteler üzerinden Türkiye ve dünya kamuoyu bilgilendirilmeye çalı ılmaktadır. Ayrıca toplu gösterilerle Çin protesto edilmekte, Gök Bayraklarla eylemler yapılmaktadır. Son yıllarda ba ta dernek ba kanı Seyit Tümtürk olmak üzere sivil toplum öncüleri televizyon programları ve konferanslarla kamuoyunu Do u Türkistan'da ya ananlarla ilgili olarak bilgilendirme çalı maları yapılmaktadır.

1991'de *Çö çek*, *Tarbagatay* ve *Altay* vilayetlerindeki ve *Barın* ilçesindeki ayaklanma, 1996 ve 1997 yıllarında ba gösteren ayaklanmalar,²⁸ 5-8 Temmuz 2009 *Urumçi* olayları gündemde tutulmaya çalı ılmı tır.

Sonuç

Tarihi kökleri 13. yüzyıldaki Eretnalılara kadar uzanan Kayseri'deki Uygur Türkleri, 1950'lerde ya anan göçlerle yeniden canlanma yoluna girmi ti. Ancak bu göçmen grubunun köylere yerle tirilmesi uyum sorunlarına yol açmı olmalı ki Uygur ve Kazak Türklerinden meydana gelen bu göçmenler büyük ehirlere göç etmi tir.

1966 ve 1967 yılında ço unlu u Yarkentli Uygur Türklerinden olu an göçmenler, ehir merkezinde ve ayrı bir mahallede iskân edilince bu sefer ehri yerli ahalisi ile göçmenler arasında son derece iyi ili kiler geli mi ve Uygur Türkleri her türlü sosyal organizasyonlarında ve kültürel etkinliklerinde ehri belli ba lı duyarlı zümrelerini yanlarında bulmu lardır.

50 yıla yakın bir süredir Kayseri'de ya ayan Uygur Türkleri ehirle bütünle tikleri için günlük dil kullanımları Türkiye Türkçesine hatta Kayseri a zına yakla mı tır. Buna ra men hem a ız özellikleri ile hem de daha özenle korumaya çalı tıkları di er milli-mahalli özellikleri ile pek çok bilimsel çalı maya konu olmu lardır.

Günümüzde sayısı bini bulan Kayseri Uygur diasporası, sivil toplum organizasyonlarla, bilimsel, kültürel ve sosyal etkinliklerle Türkiye'deki Uygur Türklerinin sesi olmakla kalmamı , Do u Türkistan davasının dünyadaki en güçlü temsilcilerinden biri haline gelmi tir.

²⁷ Ferhat Karabulut, "Dil Ölümü Ba lamında Kayseri'de Ya ayan Uygur Türk Toplumunu", **Bilig**, Güz 2005, S. 35, s. 28-33, 42.

²⁸ Erkin Alptekin, "Do u Türkistan Türklerinin Ba ımsızlık Mücadelesi", **Yeni Türkiye**, S.16, C.II, Temmuz-A ustos 1997, s. 1385-1390.

KAYNAKLAR

- AK NER Shirin, **Sovyet Müslümanları**, (Çev. T. Buzpınar-A. Mutu), nsan Yayınları, stanbul 1995.
- ALPTEK N Erkin, "Do u Türkistan Türklerinin Ba ımsızlık Mücadelesi", **Yeni Türkiye**, S. 16, C. II, Temmuz-A ustos 1997, s. 1385-1390.
- _____, "Son Siyasî Geli melerin I ı nda Do u Türkistan", **Türk Kültürü**, Yıl: XXIX, S. 344, Aralık 1991, s. 714-722.
- _____, **Do u Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Kayseri 1990.
- _____, **Uygur Türkleri**, stanbul 1978.
- ALPTEK N sa Yusuf, **Esir Do u Türkistan çin sa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, (Haz. M. Ali Ta çı), Do u Türkistan Ne riyat Merkezi, stanbul 1985.
- _____, **Esir Do u Türkistan çin-2 sa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, (Haz. Ömer Kul), Berikan Yayınları, Ankara 2007.
- ALTAY Halife, **Anayurttan Anadolu'ya**, KB Yayınları, Ankara 1981.
- BU RA Mehmet Emin, **arkî Türkistan Tarihi**, Ankara 1987.
- ÇAKAR Hacı Ali, **Türkistan Dramı**, Dede Korkut Yayınları, stanbul 1972.
- GAYRETULLAH Hızır Bek, **Altaylarda Kanlı Günler**, stanbul 1977.
- GÖDE Kemal, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, TDAV Yayınları, Kasım 1992, s. 43-49.
- _____, **Sultan Alaeddin Eratna**, KB Yayınları, Ankara 1990.
- GÖKMEN Ertan, "Do u Türkistanlıların Türkiye'ye Göçü ve Salihli'ye Yerle meleri", **Türkiye Sosyal Ara tırmalar Dergisi**, Yıl: 8, S. 2-3, A ustos-Aralık 2004, s. 93-115.
- GÖMEÇ Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, AKM Ba kanlı ı Yayınları, Ankara 1997.
- GÜL Osman Kubilay, "Do u Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi", **Turkish Studies**, Volume: 2/1, Winter 2007, s. 252-273.
- LKUL Ahmet Kemal, **Çin-Türkistan Hâtıraları anghay Hâtıraları**, (Haz. Y. Gedikli), Ötüken Yayınları, stanbul 1977.
- KARA Abdulvahap, "Kazakların Altaylardan Anadolu'ya Uzanan Göçü", <http://abdulvahapkara.com/arastirma-konulari/kazak-diyasporas/79-karavahap.html>, 17 Ocak 2012.
- KARABULUT Ferhat, "Dil Ölümü Ba lamında Kayseri'de Ya ayan Uygur Türk Toplumunu", **Bilig**, Güz 2005, S. 35, s. 17-47.
- KARAMAN Kasım, "Kayseri'de Ya ayan Uygur Türklerinde Do um, Evlenme, Ölümle İlgili nanı Ve Uygulamalar", **I. Uluslar arası Ni de Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu**, 3-6 Mayıs 2012 (Basılmamı Bildiri).
- KAZAKBALASI G. C., **Göçten Sonra**, Büyük Türkeli Yayınları, stanbul 1980.
- KURBAN klil, **Do u Türkistan çin Sava**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

- 📖 L AS Godfrey, **Göç**, (Çev. Mehmet Çarı), Bozaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- 📖 OLCAY Selahattin, “Yarkent A zından Örnekler”, **Dil Tarih ve Co rafya Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran 1961, s. 31-65.
- 📖 ÖZKAN Nevzat, “Kayseri’de Ya ayan Do u Türkistanlılarda Toy Âdetleri ve Toyla İlgili Adlandırmalar”, **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, Yıl: 3, C. 2, S. 7, Şubat 1995, s. 105-110.
- 📖 _____, **Yarkend A zı Giri ūnceleme Metin Çeviri Sözlük**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990.
- 📖 ÖZTOPÇU Kurtulu , **Uygur Atasözleri ve Deyimleri**, DTV Yayınları, İstanbul 1992.
- 📖 SARIKAYA Mahmut, **İli Vilayeti Kulca-Tarancı A zı Giri ūnceleme Metin Çeviri Sözlük**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992.
- 📖 SAYILIR Burhan, “Do u Türkistan’da Üç Dönem (1911-1949)”, **Türkler C.18**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 714-722.
- 📖 SOYUTÜRK Yüksel, “Mehmet Cantürk’le Röportaj”, **Erciyes**, Kasım 1978, s. 2-8.
- 📖 TAM R Ferhat, **Barköl’den Kazak Türkçesi Metinleri Gramer-Metin-Sözlük**, TKAE Yayınları, Ankara 1989.
- 📖 TOGAN A. Zeki Velidî, **Umumi Türk Tarihine Giri ū**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- 📖 TURFAN Polat - MUSABAY İhan, “Do u Türkistan”, **Türk Dünyası El Kitabı**, TKAE Yayınları, Ankara 1976, s. 1228-1245.
- 📖 UZUNÇAR İLİ . Hakkı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, **Bellekten**, C. XXXII, S. 126, Nisan 1968, s. 161-189.
- 📖 YALÇIN Soner, **Hacı Yakup Anat Hayatım ve Mücadelem**, Ankara 2003.
- 📖 ZULPIQOR .O., **Do u Türkistan’ın Gözya ı**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2007.